

Ricard Brú Turull

LA FONT DE SANTA ANNA DEL PORTAL DE L'ÀNGEL

La font gòtica de la plaça de Santa Anna

Amb aquest estudi volem sintetitzar i reunir totes les notícies, tant publicades com inèdites, referides a la font de Santa Anna, per poder traçar un discurs complet que ens permeti entendre la història i l'evolució constructiva que va viure des dels seus inicis el que actualment es considera un element d'alt valor significatiu dins del paisatge urbà barceloní, la font del portal de l'Àngel.

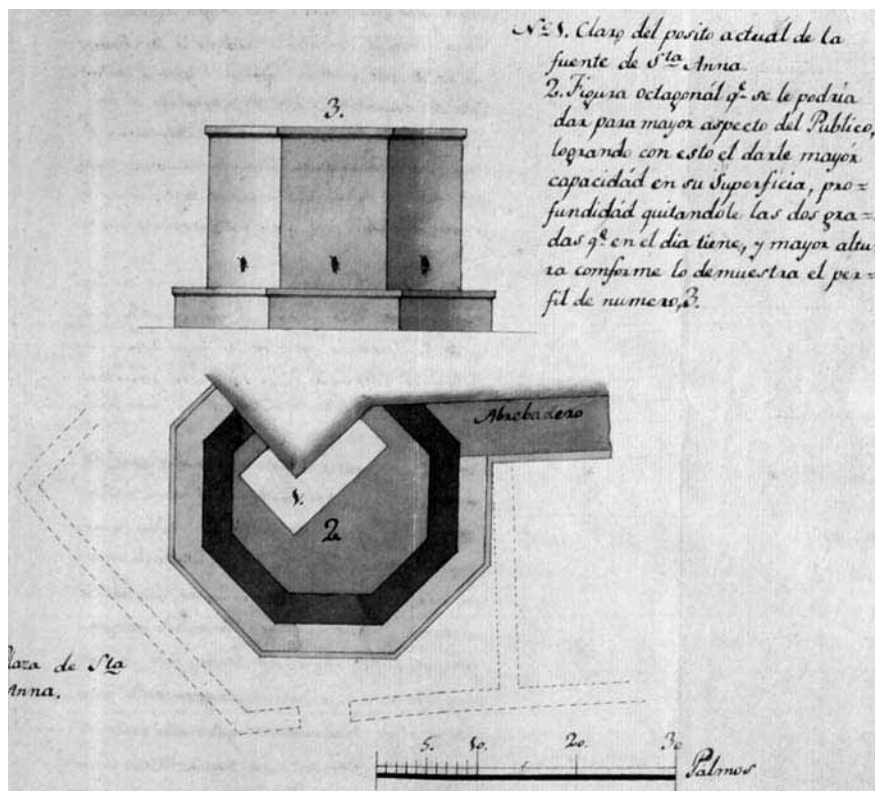
L'antic portal dels Orbs que s'havia obert a la muralla que tancava la ciutat pel costat de muntanya, situat entre el portal de Sant Sever i el de les Jonqueres, d'ençà del segle xv es va començar a conèixer com a «portal de l'Àngel». El canvi de nom es deu a la llegenda que explicava com un dia en què Sant Vicenç Ferrer tornava a la ciutat de predicar pels afores de Barcelona, a dir d'alguns el 14 de juny del 1409, se li va aparèixer un àngel, espasa en mà, dalt del portal de la muralla. En preguntar-li el motiu de tal aparició, l'àngel respongué que guardava la ciutat, la protegia i la defensava de qualsevol perill que pogués venir de l'exterior.

Aquells eren anys de pestes i malalties, la més dura havia passat l'any 1348, però anys més tard ocorregué que una nova epidèmia va trasbalsar la ciutat. Com passava generalment en aquests casos, quan els recursos terrenals quedaven esgotats, s'implorava la clemència divina a través de la intervenció d'un sant com ara sant Roc, patró dels leprosos, del qual una figura presideix les escales de l'antic hospital de la Santa Creu, i també es venerava la seva capella situada a la torre de la muralla de la plaça Nova simbolitzant la defensa que el sant va fer per tal d'evitar que noves epidèmies de pesta travessessin les portes de la ciutat.

És així com en una d'aquestes ocasions, el Consell de la ciutat va creure oportú construir una capella dedicada a l'àngel al portal dels Orbs, a l'indret on s'havia aparegut a sant Vicenç Ferrer, per tal que pogués salvar la ciutat d'aquests mals. La importància d'aquest portal es devia a què es

¹ *Rúbriques de Bruniquer, Ceremonial dels Magnífics Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, Barcelona, volum III, Imprempta d'Henrich i Companyia, 1914, p. 163.

² Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història. La formació d'una gran ciutat*, Barcelona, Editorial Curial, 1972, p. 471. Després que la imatge fos treta el 1823, aquesta va ser recol·locada al mateix indret el 5 d'octubre de 1824. D'altra banda, dalt de la mateixa capella hi havia una segona escultura de pedra, de dimensions més reduïdes, que va acabar dipositada al fons del Centre Excursionista de Catalunya. Com a nota artística, també es pot consultar el projecte i esbossos de les noves pintures al fresc del portal que es van encarregar al pintor Pau Palaudaries l'any 1825. AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1825, fol. 292.

1. Projecte de font de Santa Anna del 1807 (AHCB).

tractava, juntament amb el portal de sant Antoni, d'un dels accessos principals a la ciutat emmurallada: el trànsit de gent era constant.

Amb la inauguració de la capella sobre la porta dels Orbs, l'any 1466, aquest indret va passar a denominar-se portal de l'Àngel.¹ Un dels millors exemples del culte que rebia la capella del portal de l'Àngel es revivia cada 2 d'octubre. S'hi feien fires que animaven a anar-hi a molts ciutadans que omplien tota la zona fins a la plaça de Santa Anna. Dins la capelleta hi havia una imatge de l'Àngel esculpida en pedra que, un cop enderrocada la muralla, es va traslladar a l'església de Santa Anna i d'allà a la d'Hostafrancs, fins que fou destruïda el 1936.²

Tanmateix, quan es parlava del portal de l'Àngel, es feia referència a la porta de la muralla, però en cap cas a l'avinguda que coneixem actualment. Un cop passat aquest portal, un carrer estret —el del portal de l'Àngel— conduïa fins a una plaça que s'iniciava aproximadament a l'alçada del carrer de Santa Anna i Comtal, i que, de manera molt irregular, arribava fins a la bifurcació del carrer de la Cucurulla i el carrer dels Arcs. Va ser aquest espai el

que va rebre el toponímic de plaça de Santa Anna, per extensió del carrer i el monestir del segle XII que hi havia a no massa distància. Quan al segle XIX s'enderrocaren les cases del carrer del Portal i s'enretiraren seguint la nova alineació, i quan posteriorment desaparegueren les muralles, es va crear l'actual avinguda que es va passar a conèixer com a Portal de l'Àngel.

Retornant a l'Edat Mitjana, però, per molt devota que fos la població, els consellers de la ciutat bé sabien que els problemes sanitaris no se solucionaven únicament amb l'ús de la pregària i la fe, i que calia fer actuacions concretes. En aquesta direcció, una de les intervencions urbanístiques més destacades del segle XIV va ser la creació d'una primera xarxa de proveïment d'aigua amb la corresponent construcció de fonts repartides intramurs de tota la ciutat. Es creu que va ser per motius principalment sanitaris, per pal·liar els greus problemes d'higiene de la ciutat i les contínues epidèmies que s'hi succeïen.

Fins a mitjan segle XIV la ciutat rebia l'aigua tan sols del rec Comtal —aigua per a usos industrials— i una canalització de Montjuïc que alimentava algunes poques fonts com la de la Boqueria; la resta s'extreia de pous i cisternes. D'altra banda, Barcelona estava envoltada per rieres, com la de la Rambla o el torrent de Sant Joan; una altra d'aquestes era precisament la de Santa Anna. L'aigua que baixava de Vallcarca pel que avui coneixem com a passeig de Gràcia, originàriament passava per l'actual portal de l'Àngel i seguia el seu recorregut pels carrers de la Cucurulla, del Pi i del Cardenal Casañas. Encara l'any 1319 es parlava d'aquesta riera on, a l'estiu d'aquell any, els consellers van ordenar que no s'hi tiressin animals morts ni deixalles de cap mena; ahora, van permetre que els ballesters i qualsevol altre persona que volgués utilitzar la ballesta, *pusque tirar es pusque de portar ab baillesta en la dita Riera de Santa Anna sens contrast e ambergament de tot bens*.³ De fet, aquesta última notícia no ens ha de sorprendre, ja que la plaça de Santa Anna era un dels passatges on en aquesta època també s'hi celebraven justes de cavallers i torneigs, com va ser el cas especialment de la plaça del Born, un indret que durant diversos segles es va distingir pel seu caràcter senyorial degut a la gran quantitat de residències nobles que s'hi varen establir.

Un cop més, és una història llegendària la que ens explica la vinguda de les noves aigües, mercès a la troballa d'unes mines, feta a la muntanya de Collserola a mitjans del quatre-cents. Aquestes mines, la descoberta de les quals s'atribueix a Joan Fiveller, que les havia trobades casualment anant de cacera per Collserola, va ser vital per al funcionament de la nova xarxa de fonts que ara es prenien la decisió de començar a construir. Els treballs inicials es van fer entre el 1347 i el juliol del 1356, nou anys al llarg dels quals es va crear una infraestructura de conductes i clavegueres subterrànies que seria mantinguda, per bé que renovada, durant els segles posteriors. Es tractava d'unes canalitzacions que disposaven de diversos espiralls.⁴

³ AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), Consell de Cent, Deliberacions, sèrie I, volum V, 1318-1319, fol. 7v. Sobre els jocs de ballesta a Barcelona vegeu també: AHCB, Consellers, Obreria, 1C.XIV-28 (1506).

⁴ Gemma GARCIA I FUERTES, *L'abastament d'aigua a la Barcelona del segle XVIII (1714-1808)*, Barcelona, Aigües de Barcelona, 1990, p. 49.

⁵ AHCB, ms. L-76. Francesc Socies. *Llibre de les fonts*, 1650, fol. 2-4.

⁶ Ernest ORTOLL MARTÍN, «Bernat Roca, un artífex pluridisciplinar», Actes de *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó*, Universitat de Lleida i Institut d'Estudis Ilerdencs, 1999, p. 271-293.

⁷ AMA (Arxiu Municipal Administratiu), fomento, número 1441, any 1881-1882, document 2, fol. 3v-4r.

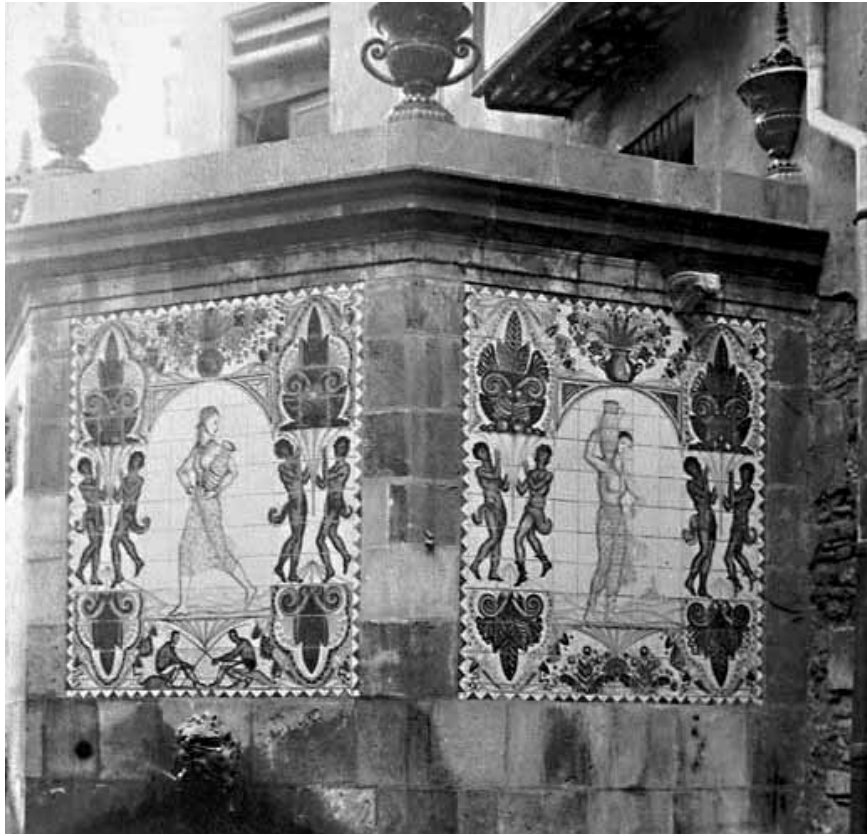
Si fins a la dècada del 1350 tenim referències de poquíssimes fonts, com la de la Boqueria o la del convent de Santa Caterina, d'ençà del 1355 l'aigua de Collserola ja arribava a la ciutat, fent possible la creació de tot un seguit de fonts públiques que serviren per aportar aigua potable a una població que fins aquell moment pràcticament tan sols havia utilitzat els recursos que proporcionaven els pous de les cases, públics i privats.

Així, a partir de l'any 1355, aquest nou cabal arribava a les fonts de la plaça de Sant Jaume i a la del claustre de la Catedral. Aquesta última era una de les més antigues que arribaren en ús fins als nostres dies. De la mateixa manera que la font de Sant Jaume, que va començar a rajar el 4 de juliol del 1356, hi varen haver molts altres casos pròxims en el temps, com ara la font de Sant Joan, la del Palau Reial, la de Sant Miquel, la de Santa Madrona o la de Sant Honorat; constituïa la primera xarxa important de fonts públiques de Barcelona. Aquest fet va requerir el sorgiment d'un nou càrrec municipal, un mestre ocupat del manteniment de les fonts.

La xarxa, que al 1650 el mestre de les fonts Francesc Socies encara ens descriu amb ben pocs canvis, duia l'aigua de Collserola per una sola canonada, la Canonada Major. Entrava pel portal de l'Àngel i passava per la plaça de Santa Anna, carrer dels Arcs, plaça Nova, torres de la casa de l'Ardiaca i fins a la plaça de Sant Jaume, i anava a parar al dipòsit principal situat a la casa del Verguer, *la istància dels repartiments de la aygua va a las fons per ciutat*, sobre la mateixa font que es va construir a la plaça de Sant Jaume.⁵ Des d'allà es reconduiria a les diverses fonts que s'anessin construint. Cal matisar que si bé aquests treballs es varen iniciar a mitjan segle, les notícies més abundants respecte de les fonts de Barcelona apareixen a partir del 1367, quan es va iniciar una nova campanya d'ampliació de la xarxa relacionada amb l'activitat del mestre Bernat Roca, un personatge que, per les notícies que se'n tenen, devia ser un dels principals implicats en la construcció de la xarxa pública de les fonts a la segona meitat del segle XIV.⁶

És en aquest context, doncs, que hem de situar entre el 1356 i el 1357 la construcció d'una font i un abeurador a la plaça de Santa Anna, és a dir, al capdavant del carrer del portal de l'Àngel, per on passaven bona part de les persones que anaven a la ciutat. Era un dels llocs més transitats pels ciutadans i les cavalleries que anaven i venien de Barcelona d'ençà que es va fortificar amb les muralles del segle XIV. Així ho explicava un document del 1881 al qual posteriorment tornarem a fer referència:

La antigua plaza de Santa Ana era una de las salidas de la plaza fuerte de Barcelona colocada por lo tanto al extremo de la Ciudad y con más importancia que la que le daba su contigüidad a la Puerta del Ángel. El gran número de caballerías que por allí discurrían para entrar y salir de la población, la necesidad de detenerse para esperar a que se abrieran las puertas o para guardar el necesario turno, hizo conveniente y hasta necesario construir el abrevadero que en aquella plazoleta existe, como fue necesario construir también las que existían en diferentes puntos del límite de las antiguas murallas.⁷

2. La font de Santa Anna, el 1918. Fotografia del Museu Josep Aragay de Breda.

Les primeres notícies d'aquesta construcció daten del mes de juny de l'any 1355 i fan referència a l'expropiació que els Consellers van fer d'una casa que era propietat del notari Ramon Morell, situada al capdavall de la plaça de Santa Anna, per ser enderrocada i utilitzar-ne el solar per urbanitzar aquell sector, creant un espai més ampli i embellint-lo amb una font i un abeurador.⁸ En aquells anys varen fer-se diverses expropiacions més, a la plaça de Sant Jaume i a *la plassa quis fa al forn dels archs*, és a dir, la plaça que ara es creava vora un forn que segurament aprofitava part de l'estructura d'un dels aqüeductes romans —proper a l'actual carrer dels Arcs—; totes elles es van fer per assentar la canonada major i algunes fonts.

Entre aquestes expropiacions però, ens interessa especialment la que es va fer de part de l'hort que hi havia adjunt a l'alberg de Pere Pallarès i que estava situat vora el pou d'en Moranta,⁹ i vora la casa del notari Morell, ja que va ser aquí precisament on es va decidir construir la font i l'abeurador, al peu del repartidor d'aigua que en aquells moments ja existia per conduir les aigües de Collserola fins al dipòsit de Sant Jaume. Tot i haver-se perdut els folis del lli-

⁸ Crònica del racional del 25 de juny del 1355 fa referència a la casa del notari Ramon Morella, *quod erat in capite inferiori platee Sancte Anne, pro faciendo ibi fontem et abourador*. «Crònica del racional de la ciutat de Barcelona (1334-1417)», *Recull de documents i estudis*, Barcelona, volum I, 1920-1921, p.113-192: 124.

⁹ El topònim de *la Moranta*, segons comentava Víctor Balaguer, feia referència a l'antic aqüeducte romà que passava pel carrer dels arcs i que s'anomenava *pont de la Moranta*. VíCTOR BALAGUER, *Las calles de Barcelona en 1865*, Madrid, Imprenta y Fundición de M. Tello, 1888, p. 95.

¹⁰ AHCB, Consell de Cent, Albarans, 1B.XXII-1 (1356-1357), fol. 80, 25 d'agost del 1357.

¹¹ En aquest sentit, segons les *Rúbriques de Bruniquer*, el 25 de juliol del 1356 es va començar a enderrocar la casa de Ramon Morell *al cap de vall de la Plassa de Santa Anna per fehi font y abeurador*. Del lligall de deliberacions n'han desaparegut els folis 288 i 289, on s'anotaren les notícies d'aquestes expropiacions i on, segons l'índex del volum, hi havia registrada l'expropiació de la casa de Ramon Morell i la de part de l'hort de la casa de Pere Pallarès *para edificar un abrevadero al pie del repartidor de agua de la plaza de Santa Ana*. Per això hem utilitzat també les *Rúbriques de Bruniquer*; pel fet de fer cites directes dels mateixos documents desapareguts, ens poden donar informació valuosa, especialment en casos com aquest en el que ja no podem accedir al document original. AHCB, Consell de Cent, Clavaria, 1B.XI-1 (1357-1358), fol. 271-272r. *Rúbriques de Bruniquer, Ceremonial dels Magnífics Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, volum IV, Barcelona, Imprempta d'Henrich i Companyia, 1915, p. 268. Sobre el pagament a Ramon Morell, Berenguer Badorch i Berenguer Pellicer, vegeu: AHCB, Consell de Cent, Albarans, 1B.XXII-1 (1356-1357), fol. 36v-37, 78 i 109, 28 d'agost del 1357, en aquest document es fa referència a l'enderroc de l'alberg que el notari Ramon Morell tenia a una cantonada de la plaça de Santa Anna *obs del distillador quis fa en la dita plassa de Santa anna*.

¹² Els albarans de l'agost del 1357 fan referència a l'a-

bre de deliberacions on es va anotar l'expropiació, aquesta també va quedar registrada al llibre d'èpoques dels anys 1357 i 1358; Pere Pallarès, fill del difunt Bernat Pallarès, va rebre, el 25 d'agost del 1357, un pagament d'indemnització de 65 lliures «a raó de l'hort prop lo pou den Moranta la qual partida del ort era en lo sol de la plassa de Santa Anna en lo loch en lo qual es fet lo abeurador que es en la dita plassa en lo dit loch en lo qual loch laygua de les fonts de la dita Ciutat deu distillar». ¹⁰ Tant en aquest document com a l'índex on s'anotaren les deliberacions del Consell de Cent només se cita l'abeurador, tot i que aquest es va construir conjuntament amb la font. ¹¹

Així, malgrat que sovint s'hagi afirmat que la font no es va construir fins al 1370 o 1375, els propis documents demostren clarament que a l'any 1357 aquesta ja estava en ple funcionament, potser des de feia força mesos, per la qual cosa la construcció de la font i l'abeurador l'hem de situar cap a finals del 1356 o bé durant la primera meitat de l'any 1357. ¹² Si a l'agost només es cita l'abeurador, al novembre del mateix 1357, apareix documentada també la font. Però cal anar amb cautela a l'hora de llegir la documentació. L'índex del lligall on trobem aquesta última notícia que comentem, ens informa del seu contingut de manera resumida dient que al mes de novembre del 1357 els consellers van decidir prohibir a qualsevol jueu poder utilitzar l'aigua de la font de Santa Anna. Com veurem, en canvi, el text original no fa referència als jueus.

Certament, de vegades els índex dels lligalls tenen anotats els folis amb errors, però en aquest cas, si realment existís aquesta deliberació del 1357, nosaltres no l'hem sabut trobar al lligall, malgrat que no neguem la possibilitat que la notícia pogués ser certa, especialment degut a les tensions que en aquells moments es vivien entre jueus i cristians a la ciutat. Així, a tall d'exemple, entre les deliberacions que el Consell de Cent havia pres, podríem anotar la del 1325, en què es prohibia que cap persona insultés a altres persones velles, sarraïns o jueus a la plaça del Blat, ¹³ la prohibició que els cristians juguessin al call ¹⁴ o bé la del 1366 que prohibia que cap cristiana o dona que no fos jueva *gosés entrar dins los calls juychs de la Ciutat ne entrar en casa de jueu dins los calls ne fora los calls*. ¹⁵

De la mateixa manera, les prohibicions i ordres es van fer extensives a l'àmbit de les fonts tan bon punt aquestes van ser construïdes. El dijous 18 d'agost del 1355 els consellers deliberaren que cap home ni dona fes mal, ni de nit ni de dia, a cap jueu o jueva que anés o vingués d'una font per anar a buscar aigua, com també quedava rotundament prohibit trencar-los els recipients i les vaixelles que feien servir per portar l'aigua de la font a les seves cases. Qui no ho respectés, pagaria 10 sous de multa en cas que l'acció fos de nit i 5 en cas que fos de dia i, en cas de no poder pagar, l'infractor seria empresonat al castell durant 90 dies. ¹⁶ Quan es fa una llei és que la infracció ja es comet; no sabem si va anar a més, però de totes maneres, per assegurar l'abastament d'aigua als jueus i a causa de la tensió que aquesta situació devia suposar, el 10 de juliol del 1357, dos anys més tard, es va

3. Josep Aragay. Estergit per a la ceràmica de la font de Santa Anna. Museu Josep Aragay de Breda.

prendre la decisió d'aprovar una nova ordre segons la qual cap cristià ni cristiana tindria dret a anar a buscar aigua a la font que hi havia al call i que servia per subministrar aigua als jueus i jueves de Barcelona.¹⁷

És en aquesta situació que, segons l'índex del lligall de deliberacions del Consell de Cent del 1357, tan sols quatre mesos més tard de la prohibició d'utilitzar l'aigua de la font del call jueu, el mateix Consistori va fer una altra deliberació prohibint l'aigua de la font de Santa Anna per als jueus. Per tant, creiem que no seria tan estrany que l'acord fos cert, malgrat que el document corresponent al foli que indica l'índex no tracta exactament del mateix; l'acord que s'aprovà el 17 de novembre del 1357 fa referència a la prohibició d'utilitzar *la font que distilla en la plassa de Santa Anna, ne en lo abeurador qui aquí novament es fet ne en lo loch on dita font e lo dit abeurador son, per fer la bugada ni netejar cap mena de draps o altres peces de roba bruta*.¹⁸

beurador de la plaça de Santa Anna *lo qual novellament es estat fer*. AHCB, Consell de Cent, Albarans, 1B.XXII-1 (1356-1357), fol.80, 25 d'agost del 1357.

¹³ AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie I, volum IX, 1325-1326, fol. 21.

¹⁴ AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie I, volum XXI, 1360-1363, fol. 18. Any 1360.

¹⁵ AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie I, volum XXII, 1365-1366, fol. 40v. 17 de juny 1366.

¹⁶ AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie I, volum XIX, 1354-1359, fol. 57. 18 agost 1355.

¹⁷ AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie I, volum XIX, 1354-1359, fol. 100v. 10 juliol 1357.

¹⁸ AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie I, volum XIX, 1354-1359, fol. 101v-102r. Novembre 1357.

¹⁹ Albert CUBELES I BONET, «L'evolució de les actuacions del Consell de Cent en matèria d'urbanisme al segle XIV», *Barcelona Quaderns d'Història*, volum 4, 2001, p. 128-145: 139.

²⁰ AHCB, Consell de Cent, Clavaria, 1B. XI-4/5 (1363-1364), fol. 144.

²¹ CUBELES, 2001, p. 140.

²² Tots els documents ens aporten la mateixa informació, pagaments *an pere terascho scriuva de la obra del trestellador quis fa a la plassa de Santa anna per raho de la aygua que entre en la dita Ciutat*. Tan sols en dues ocasions es fa referència a Bernat Roca, *mestra maior de la obra de la seu e mestra de la obra del trestellador de la aygua qui entra en la dita Ciutat*, i tan sols en un pagament es fa referència a l'obra completa dels treballs *sostinguts en la obra del trestellador qui hes ffet en la plaça de Santa Anna per la aygua de les font de la dita Ciutat e de la clavaguera del dit trestellador qui va axaugar al portal de la bocaria*. AHCB, Consell de Cent, Clavaria, 1B.XI-10 (1371-1372), fol. 59, 108v. Vegeu també CUBELES, 2001, p. 141. Per als pagaments vegeu: AHCB, Consell de Cent, Clavaria, 1B.XI-9 (1370), fol. 153 (9 agost 1370, 10 lliures), 158 (23 agost 1370, 9 lliures), 160v (agost 1370, 10 lliures), 163r (7 setembre 1370, 10 lliures), 165r (13 setembre 1370, 15 lliures), 166v (20 setembre 1370, 45 lliures), 171r (5 octubre 1370, 15 lliures), 172v (12 octubre 1370, 10 lliures), 174r (19 octubre 1370, 20 lliures), 175r (26 octubre 1370, 20 lliures), 176r (31 octubre 1370, 15 lliures), 177v (8 novembre 1370, 20 lliures), 179v (16 novembre 1370, 15 lliures), 182r (23 novembre 1370, 16 lliures), 183v (29 novembre 1370, 20 lliures). AHCB, 1B-XI, Clavaria, 10

Tot i que no es tracta d'una prohibició contra els jueus, la informació que ens proporciona és igualment valuosa. Es tracta de la primera referència explícita que tenim de la font de Santa Anna ja en ple funcionament.

L'11 de març del 1364 el clavari va anotar un pagament corresponent a 1 lliura i 18 sous que es pagaren a Francesca, dona d'en Pere Castellar, traçiner de la veïna plaça Nova, per haver treballat, aquest darrer, en l'enllosat que s'havia fet just davant de la font.¹⁹ Tanmateix, el 16 de juny del 1363 es van anotar els costos d'haver instal·lat uns 6 metres de tub de coure —4 canes— a la font de Santa Anna.²⁰

Com apuntàvem anteriorment, l'any 1367 la ciutat va iniciar una nova campanya de construcció de fonts per dur l'aigua a nous punts de la ciutat com la font del fossar de Sant Just i Pastor, construïda a la casa de Joan Fiveller, ascendent de l'il·lustre conseller, en agraïment a la troballa de les aigües de Collserola. Així, l'abril del mateix any es van iniciar els treballs d'una conducció de 35 canes de llarg que durien l'aigua del dipòsit de Sant Jaume a la nova font Sant Just, una conducció que uns anys més tard es va allargar fins a la font del fossar de Santa Maria del Mar (1402-1403). Entre aquests treballs, que foren sempre dirigits pel mestre Bernat Roca, també s'hi van incloure els que es van fer per dur l'aigua a altres indrets, com ara els dos palaus reials, el Major i el Menor, o bé a la nova font de la plaça del Blat (1369-1370).²¹

El mateix artífex Bernat Roca apareixerà documentat l'any 1370 amb noves obres vora la font de Santa Anna, ens referim als treballs de construcció d'una comporta o clau de pas a la plaça de Santa Anna; Bernat Roca en va dur la part tècnica i Pere Teraschó s'encarregà de la part administrativa. Les obres foren pagades entre el 8 d'agost del 1370 i el 24 d'abril del 1372, i els pagaments, oscil·lant entre 10 i 45 lliures, es varen fer setmanalment.²² A més de l'obra d'aquest trestellador,²³ feren també una claveguera per dur l'aigua fins al portal de la Boqueria i d'allà a la riera de la Rambla. Si, un cop més, anem al llibre del mestre Francesc Socies del 1650, podrem entendre que el que va construir-se va ser un corredor subterrani vora de l'onzè espirall de la Canonada Major, a tocar de la font de Santa Anna, amb una aixeta que permetia desguassar l'aigua sobrerera directament cap a la claveguera que, passant pel carrer del Pi, desembocava al portal de la Boqueria, exactament el mateix recorregut traçat per l'antiga riera de Santa Anna. Es tractava de l'únic corredor que tenia la Canonada Major al llarg de tot el seu recorregut fins a la plaça de Sant Jaume.²⁴

Si d'una banda és cert que es tracta d'una de les fonts més antigues, cal anotar també que el seu aspecte actual difereix profundament del que tenia en origen, que ens és desconegut. Alguns historiadors, potser amb un excés de romanticisme, han volgut atribuir la seva estructura actual a una antiga

4. La font de Santa Anna, el 1918. Fotografia del Museu Josep Aragay de Breda.

torre octogonal. Aquesta forma poligonal es correspon simplement a unes importants reformes de la font que es van fer al segle XIX; la font i abeurador originals eren molt més senzills. En tot cas, una idea del seu aspecte potser ens la podríem fer establint paral·lelismes en observar les altres fonts que es van construir durant el mateix període a la ciutat, generalment simples estructures rectangulars, amb arcosoli o sense, com les de Sant Just i Pastor, la de la riera de Sant Joan o la de Santa Maria del Mar.²⁵

L'any 1399 es van fer unes noves disposicions perquè la gent no hi anés a rentar roba.²⁶ Degut a la gran pèrdua que es produïa de l'aigua que brollava pels seus brocals, els abusos que hi havia en aquest sentit eren importants, i no tan sols a aquest indret sinó a totes les fonts de la ciutat fins ben entrat el segle XIX.²⁷

(1371-1372), fo.42r (20 desembre 1371), 45r (23 desembre 1371), 52r (13 gener 1372), 53v (27 gener 1372), 56v (23 gener 1372), 57v (4 febrer 1372), 59v (9 febrer 1372), 60v (14 febrer 1372), 62v (23 febrer 1372), 64v (28 febrer 1372), 67r (6 març 1372), 69v (24 març 1372), 70v (3 abril 1372), 73r (13 abril 1372), 75r (24 abril 1372), 108v (3 setembre 1371). No ens ha estat possible consultar el lligall d'Àpoques corresponent a aquestes dates (1B-XXI, Àpoques, 2, 1369-1371, fol. 172v, 176r, 177, 178, 179, 180, 181-183, 184, 185, 186v, 187 i 188); el departament de restauració de l'arxiu revisà el 4 octubre del 2004 el lligall confirmant que el seu estat no permetia que fos consultat.

²³ Segons el diccionari Alcover-Moll el terme *trestellador* (tal i com el trobem als documents), o bé *estallador*, significa un post que es posa com a comporta per a tancar i obrir el pas a l'aigua dins una sèquia o canal.

²⁴ AHCB, ms. L-76. Francesc Socies, *Llibre de les fonts*, 1650, fol. 14-15, capítol 19. Al 1650 s'hi accedia excavant i aixecant unes lloses de terra que donaven a unes escales que anaven a parar a una aixeta que era grossa com el cos d'un home i que estava situada a la Canonada Major. Aquesta aixeta servia per obrir i tancar el pas de l'aigua sempre que fos necessari. De totes maneres, aquesta descripció no l'hem d'aplicar amb exactitud a l'obra del segle XIV, ja que el mestre Socies ens indica que al 1621 va construir una conducció nova des d'aquest punt a la font de Santa Anna i alhora ens informa que al costat d'aquesta aixeta de grans proporcions n'hi havia una altra una mica més petita que corresponia a una canonada vella.

²⁵ De les fonts gòtiques que tenia Barcelona, deixant de banda la font de la Catedral i la del Palau de la Generalitat i algunes d'altres que no coneixem d'alguns monestirs, potser l'única que destacava a nivell artístic de manera especial era la font de l'Àngel. Fou construïda el 1399, i refeta el 1401, tenia una estructura poligonal, amb merlets, amb quatre escuts i quatre gàrgoles pintades per Pere Arcanya, i quedava presidida per la imatge de llautó d'un àngel encarregada al mestre Pere Sanglada, amb la col·laboració de Pere d'Olivella, *mestre de senys*. En conservem dues il·lustracions, una planta feta pel mestre de Francesc Sociés (1650) i un dibuix del segle XVI al Llibre de Comptes del Plat dels Pobres de Santa Maria del Mar. M. ROSA TERÉS TOMÀS, *Pere ça Anglada. Introducció de l'estil internacional en l'escultura catalana*, Barcelona, Artstudi-S.3, 1987, p. 73-75.

²⁶ Josep MARIA RIUTORT, *Historia y leyenda de las fuentes urbanas y campestres de Barcelona*, Barcelona, Ediciones Milà, 1946, p. 51.

²⁷ Francesc CARRERAS CANDI, *La Ciutat de Barcelona*, Geografia General de Catalunya, Barcelona, Establiment Editorial d'Albert Martín [1913], p. 583 i 646. D'altra banda, entre les millores que els Consellers van intentar establir durant aquesta època a la Ciutat també hi havia la voluntat d'eradicar els bordells del centre urbà, com a mínim per traslladar-los a punts extramurs de la ciutat. Així, l'any 1408 es va ordenar retirar els bordells que hi havia a la plaça de Santa Anna; per d'altres notícies d'aquesta època sabem que bona part d'ells es van instal·lar a la Rambla. Respecte al mateix indret, podem afegir que en unes dates propie-

D'una nota curiosa d'aquest període, que permet veure les múltiples finalitats que se li podien donar a la plaça, se'n fa ressò el llibre de deliberacions del Consell dels Cent Jurats de l'any 1455. El 15 de març del 1445 el Rei de Navarra va entrar amb la seva cort a la ciutat de Barcelona.²⁸ Aquella primavera, el Consell va rebre la petició del rei de Navarra per tal que es donés l'ordre de què a la plaça de Santa Anna, davant la font de Santa Anna, es construís tota l'obra de fusta necessària per poder celebrar una cursa de braus en la qual participaria el seu fill: *son fill volia correr toros a la plaça de Santa Anna e per ço lo dir senyor los preguave que donassen orde que la lissa necessaria per les dites coses fos feta*.²⁹ Plantejada la proposta el 13 d'abril, el Consell de Cent no ho va veure viable ja que es tractava d'una activitat amb moltes despeses i creia que la ciutat tenia altres coses més importants a solucionar abans que invertir en alguna despesa *extraordinaria e no acustumada*.³⁰ De totes maneres aquest fet ens pot indicar que la plaça de Santa Anna, urbanísticament, devia ser un dels millors indrets intramurs per celebrar-hi una festa d'aquestes característiques, i per tant, era, dins d'una ciutat cada cop demogràficament més densificada, un espai força oxigenat.

Tornant, però, a la història de la font, de la fi del segle XV ens arriben noves notícies. El mes de maig del 1482 es va demanar al Consell de Cent de poder aprofitar l'aigua que sobrava de l'abeurador per a usos privats de la casa del vicecanceller Joan Pagès, els murs de la qual limitaven amb l'abeurador, ja que aquesta sobreexia embrutant el terra i enfangant la zona del voltant de la font.³¹ Que no es pogués utilitzar l'aigua per a usos particulars, com ara la neteja de la roba, no vol dir que aquesta no pogués ser sol·licitada per particulars; el més freqüent era veure com els ciutadans, majoritàriament de classe alta, feien peticions al Consell de la ciutat per tal de poder rebre aigua de les fonts a les seves cases, generalment pagant ells mateixos els costos de conducció i a canvi d'alguna peça de terreny o algun altre guany per a la ciutat. Així mateix, el 25 de novembre de l'any 1500 el ciutadà Francesc Pagès va demanar al consell de la ciutat la llicència per poder prendre fins a casa seva l'aigua que sobrava de l'abeurador de Santa Anna. I, es clar, li varen concedir tal petició *attes se perdía, y feya bruteza*.³²

El 25 de novembre del 1527 Galderic Pagès va tornar a demanar la mateixa llicència. Ja el seu besavi, el vicecanceller Joan Pagès, l'havia demanada i havia gaudit del seu ús tot regant amb l'aigua sobrant els tarongers que tenia l'hort de la casa situada al cap de l'abeurador. En canvi, ara, la llicència que el seu besnét tornava a demanar va ser denegada argumentant que *les coses publiques, y comunes nos deuen aplicar a usos particulars*;³³ sembla que la influència que es pogués tenir sobre el Consistori era vital per aconseguir deliberacions favorables.

Alguns historiadors comenten que va ser a l'any 1621 quan la font va ser en part modificada adossant-la a la casa del marquès d'Aitona, al seu

5. Josep Aragay. Estergit i ceràmica de la font de Santa Anna.

emplaçament actual.³⁴ No hem trobat cap document que ens parli d'aquesta reforma de la font, però de totes maneres, en cas que la reforma de l'estructura de la font es produís en aquest moment, aquestes obres la deixarien encara amb una aparença molt diferent a la que coneixem avui. L'únic que sabem del cert és que era una font modesta amb dos graons adossada al mur del palau, de menors proporcions que l'actual, de perímetre rectangular i amb tres aixetes o sortidors.³⁵

Un cop més, les notícies que tenim d'aquest moment ens les aporta el mestre de les fonts Francesc Sociés, mestre de les fonts i responsable de totes les obres des de l'any 1619. Tot i no trobar cap referència directa a la reforma de la font del 1621, unes obres que hauria hagut de dirigir el mateix Sociés, sí que el seu propi llibre ens indica que aquest any va dur a terme una intervenció a la font de Santa Anna, concretament la construcció d'una canonada amb la corresponent aixeta situada a tocar de l'escorredor.³⁶ Es tractava d'una obra important per la font, ja que fins a aquest moment l'aigua que allà hi brollava venia d'una

res, l'any 1433 el batlle va atorgar de manera fraudulenta el dret del pes de la verema a la plaça de Santa Anna, que fins aleshores havia estat exclusiu de la plaça del Vi, tot i que la protesta dels consellers va fer que ben aviat aquest dret fos retirat.

²⁸ Sobre l'estada del rei de Navarra a Barcelona l'any 1455 vegeu: Frederich SCHWARTZ LUNA i Francesch CARRERAS CANDI, *Manual de Novells Ardits vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloni*, Volum Primer (1390-1446), Barcelona, impremta de'n Henrich y Companyia, 1892, p.198 i ss.

²⁹ Tot i que en aquest cas és una notícia ben insòlita, cal recordar que apareixen documentades festes de braus a la ciutat amb dates força reculades. Uns exemples en són els pagament que va fer el Consell de Cent als fusters Joan Busquets i Pere Prenyanosa els anys 1601 i 1602 pels treballs fets en motiu de *la festa del toneig y corre de toros*. AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie II, volum 111 (1601-1602), fol. 102. 12 d'abril del 1602. AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1B.XII-2. 1601-1603, fol. 1 (obres per *lo catafal ques feu en la sala de armes per a mirar lo correr de toros*, març 1601). AHCB, Consell de Cent, Albarans, 1B.XXII-27 (1601-1603), fol. 131 i 145, març i abril del 1602.

³⁰ AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie II, volum 9, 1454-1455, fol. 105v. 14 abril 1455.

³¹ AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie II, volum 26. 1481-1483, fol. 56. 15 maig 1482.

³² AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie II, volum 35, fol. 44r, 31 d'octubre 1500. *Rúbriques de Bruniquer, Ceremonial dels Magnífics Consellers y Regiment de la Ciutat de*

Barcelona, volum IV, Barcelona, Imprempta d'Henrich i Companyia, 1915, p. 271.

³³ AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie II, volum 48 (1525-1527), fol. 67. *Rúbriques de Bruniquer*, volum IV, p. 272.

³⁴ *Rúbriques de Bruniquer*, volum IV, p. 272. Pedro VOLTES BOU, *Historia del abastecimiento de agua de Barcelona*, Barcelona, Sociedad General de Aguas de Barcelona, 1967, p. 50. Josep MARIA RIUTORT, *Historia y leyenda de las fuentes urbanas y campestres de Barcelona*, Barcelona, Ediciones Milà, 1946, p. 51. No hem trobat referències explícites d'aquestes importants obres, però als comptes del mestre Francesc Socies dels mesos de juliol i agost del 1621 si que s'especifiquen uns treballs a la font de Santa Anna, dirigits per mateix Socies, que van costar 65 lliures; van treballar-hi alternativament diversos ajudants, entre ells els joves Carles Cases, Pere Desfius, Pere Calvet, Benet Juli i Francesc Jordà, l'aprenent Miquel Bartra i els manobres Benet Elies, Pere Mauri i Antoni Bou. AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1B.XII-7 (1620-1622). D'altra banda, el 20 de juny del 1616 Jaume Riera havia desmuntat *unes bastides a la font de la plasa de Santa Anna*. AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1B.XII-6 (1616 - 1617).

³⁵ La descripció la fem a partir de l'observació del plànol del nou projecte de 1807 i de les notícies que hem anat trobant de la renovació de les canalitzacions i aixetes. AHCB, Ajuntament Borbònic, Acords, 1807, fol. 496.

³⁶ AHCB, ms. L-76. Francesc Socies, *Llibre de les fonts*, 1650, fol. 19-20, capítol 20. Vegeu la nota núm. 33 referent als treballs de l'estiu del 1621. Aquesta notícia també es pot correspondre

conducció des del dipòsit de la plaça de Sant Jaume, mentre que ara, aquesta nova canonada, permetria alimentar la font directament des de la Canonada Major sense haver de fer tot el recorregut d'anada i tornada fins a la plaça de Sant Jaume. El motiu principal era l'estalvi que suposava aquesta modificació, ja que el tram de canalització a revisar des d'aleshores era molt més curt i per tant també tindria menys costos de reparacions i de neteja.

Des d'aleshores tota la infraestructura hidràulica de la font i la plaça de Santa Anna no va patir més modificacions que la puntual suma de conductes per conduir algunes de les plomes d'aigua a monestirs o cases privades, com ara la concessió que l'Ajuntament borbònic va concedir el maig del 1715 a Josep Marimon per tal que construís un conducte per dur aigua de la canalització de la font de Santa Anna fins al seu pati, on hi va situar un sortidor que també va quedar a disposició del públic.³⁷ Al llarg del segle XVIII i XIX es van anar fent altres concessions, com ara al convent de religioses agustines de Santa Maria Magdalena, que l'any 1743 va conduir una ploma d'aigua agafant-la a l'alçada de la cantonada de la plaça Santa Anna, on hi havia l'espirall davant la casa del Marquès de Besora.³⁸ Un altre cas del mateix any és el del veí monestir de Montsió, amb l'espirall just al costat. D'aquesta comunitat hem documentat les seves primeres sol·licituds d'aigua l'any 1482, moment en què es degué construir la font gòtica que encara avui es pot admirar a Esplugues de Llobregat.³⁹

Sovint passava que l'Ajuntament havia de prendre mesures per atenuar les puntuals sequeres que, de manera quasi periòdica, s'anaven reproduint. Ja a les concessions d'aigua que es feien a particulars, l'Ajuntament es reservava sempre el dret de poder tallar el subministrament en cas que fos necessari. A vegades, però, això no resultava suficient i es procedia a intervenir amb d'altres mesures. Això és el que va passar, per exemple, el 15 de juliol del 1767. Després de fer patent la gran manca d'aigua que patia la ciutat, l'Ajuntament va acordar que durant la nit es tanquessin les claus de pas de les fonts per tal de reservar l'aigua per a l'activitat diürna. Així mateix, es va ordenar que el rec diari que es feia a la plaça de Santa Anna i els seus voltants es fes utilitzant l'aigua de la font de la Portaferriça —del conducte que duia aigua del Besòs fins al dipòsit de les Canaletes i la Rambla— per tal de no fer minvar encara més la poca aigua que arribava de Collserola per la canonada del carrer de Jesús.⁴⁰

Tanmateix, la solució a la manca d'aigua sovint era la reparació o substitució de trams de la canalització preexistent, ja que aquesta necessitava una revisió i cura constant. Frequentment es trencaven o bé s'embussaven fent perdre bona part de l'aigua que es recollia a les mines de la ciutat. D'aquestes reparacions al conducte de la font de Santa Anna en tenim diverses notícies, tant de la claveguera, el 1784, com de la conducció d'abastament d'aigua, als anys 1787 i 1788. Sense cap mena de dubte es pot afirmar que es van anar fent amb periodicitat des del segle XIV.⁴¹

La nova font de Santa Anna (1807-1819)

Un dels moments claus de la història urbanística de la plaça de Santa Anna va ser l'inici del segle XIX, moment en què es va emprendre un projecte de renovació general, tant de l'espai de la plaça com de la font. De moment, el mes de gener del 1805 es van pagar 81 lliures, 15 sous i 7 diners al mestre de fonts Josep Mas pels treballs realitzats el mes de juny i juliol del 1804 per haver construït de nou bona part del conducte que duia l'aigua a la font de Santa Anna.⁴²

El 15 de febrer del 1805 el baró d'Albi va oferir un memorial on plantejava enretirar la seva casa per fer més ample el carrer de la porta de l'Àngel, el que enllaçava la plaça de Santa Anna amb la porta de la muralla. Per això, es van enderrocar les parets fent retrocedir el perímetre en benefici públic de l'eixamplament del carrer i, a canvi, va rebre dues plomes d'aigua per al seu ús particular.⁴³

Com anotàvem anteriorment, l'actual font de Santa Anna és fruit de diverses intervencions que al llarg del temps l'han anat modificant molt. Però, en termes generals, podem dir que en gran part la font que coneixem avui respon a les intervencions que s'hi varen fer en aquesta època, unes grans reformes que van canviar completament el seu aspecte.

Fou el 27 de novembre del 1807 quan es va donar llum verda per dur a la pràctica un projecte de reforma *para engrandecer o hacer mayor la fuente de la Plaza de Santa Ana sin tomar cosa alguna del terreno que sirve hoy de tránsito público, sino engrandeciendo meramente la fuente dentro del ámbito que está ya cercado con poyos de pared*. Després del vist-i-plau del Marquès de Sentmenat i del senyor Antoni de Borràs, el barceloní Antoni Bonaventura Gasó va oferir a l'Ajuntament de Barcelona tres-cents duros per tirar endavant el projecte de renovació de la font, que havia presentat la Junta de mines, conduccions i fonts. Calia que aquesta tingués *un aspecto agradable que coopere a que logre la común aceptación, aplicándose a ella el caudal que proponen, satisfechas que sean del mismo las tres cuentas sobredichas*.⁴⁴

Però el que ningú no s'esperava és que les obres no es podrien emprendre a causa de la Guerra del Francès. El projecte va quedar aturat durant més d'una dècada fins que finalment, el 5 de febrer del 1819, l'Ajuntament va poder posar en marxa el projecte del 1807 acordant que s'iniciessin les obres de renovació de la font tal i com estava indicat al plànol i perfil presentats pel senyor D. Antonio de Magarola, tot aprofitant les reformes que paral·lelament es feren al carrer dels Arcs (febrer 1819) i de la Cucurulla (abril 1819).⁴⁵

Els treballs, que començaren el mateix mes de febrer del 1819, recolliren una nova proposta feta per la Junta d'Obres del mes d'abril que indicava que fossin enderrocades les parets que antigament s'havien aixecat davant de

amb els treballs fets a inicis del 1620 pel coure Miquel Carmini; feu diversos canons i aixetes per a les fonts de la Rambla, de Sant Jaume, de Sant Miquel, de Sant Joan, de la plaça del Blat així com *un mascle d'aixeta de la font de Santana* i tres canons de coure per a les aixetes de la font de Santa Anna. AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1B.XII-7 (1620 – 1622), fol. 56, 580. Amb la voluntat de reduir la pèrdua d'aigua, l'agost del 1659 el mestre fuster Josep Darder feu diversos taps per a les fonts i abeuradors del palau del Rei, la plaça de Sant Jaume, la plaça de l'Àngel, així com per la font de Sant Joan i l'abeurador de la plaça de Santa Anna; *per lo tap del abaurador de la font del angel se a gastat un tros de cabiro y per lo tap del abaurador de la plasa de Santa Anna se a gastat un tros de quadrat per ser lo forat molt gran*. AHCB, Consell de Cent, Memorial de Comptes, 1B.XII-23, s.f., 21 d'agost del 1659.

³⁷ AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1714-1718, fol. 57. Maig del 1715.

³⁸ AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1743, fol. 73v. 26 juny 1743. A la plaça de Santa Anna hi havia l'espiral dotzè (a la cantonada amb el carrer del monestir de Montsió) i el dotzè (a tocar de la casa del Marquès d'Aitona i vora la font de Santa Anna), corresponents ambdós casos a la Canonada Major que del convent de Jesús anava a la plaça de Sant Jaume amb un total de quinze espiralls.

³⁹ AHCB, Consell de Cent, Deliberacions, sèrie II, volum 26. 1481-1483, fol. 105. El Monestir de Montsió va establir-se a la plaça de Santa Anna el 1420. Després d'unes quantes vicissituds, l'any 1948 es va fer el trasllat del claustre gòtic i la font a

la propietat de can Casanovas d'Esplugues de Llobregat.

⁴⁰ AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1767, fol. 381v. 15 juliol 1767.

⁴¹ AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1784, fol. 452v. 22 d'octubre de 1784. AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1787, fol. 202. AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1788, fol. 241. Dels costos de la neteja i reparació de les fonts de Barcelona se'n conserven molts comptes del segle XVII als Memorials de Comptes de l'Arxiu Històric de Barcelona (1B.XII).

⁴² AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1805, fol. 18r. 11 gener 1805.

⁴³ D'aquest projecte, aprovat el mateix any, se n'ha conservat el mapa amb les línies marcades dels antics límits de la casa del baró d'Albi i la nova proposta que es duria a terme. AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1805, fol. 98.

⁴⁴ AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1807, fol. 496v-497r.

⁴⁵ AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1819, fol. 61.

⁴⁶ AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1819, fol. 172. Abril 1819.

⁴⁷ VOLTES, 1967, p. 52.

⁴⁸ AHCB, Ajuntament borbònic, Acords, 1807, fol. 496v-497r.

⁴⁹ Manuel ANGELÓN, *Guía satírica de Barcelona (1854). Bromazo topográfico-urbano-típico-burlesco*, Barcelona, Ediciones Librería Millà, 1946, p. 35.

6. Font i abeurador de Santa Anna, 2005.

l'abeurador. Aquests murs, bastits originàriament per impedir que hi entressin els carruatges, van ser substituïts per uns pilons envoltant la font.⁴⁶ Totes aquestes obres són les que es corresponen amb l'estructura octogonal actual, tal i com indica una làpida al centre d'aquesta on, en una fotografia de 1918, s'hi podia llegir la inscripció AÑO 1819. Tan sols dos anys més tard, a causa d'una epidèmia de febre groga que va acusar la ciutat, va córrer el rumor que de la font en sortia aigua contaminada i l'Ajuntament va haver d'ordenar una inspecció del tot acurada per tal que els ciutadans tornessin a confiar en la seva aigua.⁴⁷

A allò que fins ara havia estat una modesta font rectangular se li va donar més alçada i una presència més majestuosa, adequada a l'indret on estava situada: es va adaptar una forma octogonal que *se le podría dar para mayor aspecto del público, logrado con esto el darle mayor capacidad en su superficie, profundidad quitándole las dos gradas que en el día tiene, y mayor altura*; es tracta, en grans línies, de l'aspecte actual.⁴⁸ Una font amb cinc cossos, de quatre dels quals en sortien quatre mascarons d'on brollava l'aigua que des de la pica anava a parar directament a l'abeurador situat al seu costat.

Tan sols va quedar el record de l'antiga i modesta font, enyorada per alguns, i ben aviat van aparèixer les primeres veus discrepants. Un exemple n'és el llibre satíric de la ciutat de Barcelona que, publicat el 1854, descrivia la nova obra com si fos *especie de bombo mónstruo y abrevadero de caballos, lo cual hace que con mucha frecuencia beban los bípedos las babas de los cuadrúpedos*.⁴⁹ El que potser ens pot semblar una broma irònica tenia els seus motius ja que, degut als pilons que l'any 1819 s'havien col·locat a l'abeura-

dor perquè no s'hi acostessin els carruatges, els veïns es queixaven que molts cavalls es podien acostar a beure aigua directament de la font.⁵⁰

La veritat és que, a partir de les notícies que hem localitzat, la nova font no va ser massa estimada pels seus veïns. Tant és així que el 15 de juny del 1864 tretze veïns de la plaça de Santa Anna, encapçalats pel senyor Ignasi de Bassols, van signar un expedient dirigit a l'Ajuntament en què demanaven que l'abeurador fos eliminat per la mala olor que desprenia i per raons higièniques. Els veïns aspiraven a que l'Ajuntament actués de la mateixa manera que ho havia fet amb l'abeurador de la plaça del Pedró i el que hi havia vora l'església de Santa Marta, a la Riera de Sant Joan, desapareguts per motius semblants.⁵¹ Però, per sorpresa d'aquests, l'arquitecte municipal, Josep Fontserè, va escriure el 4 de juliol una carta a l'Alcalde informant-lo que no era necessari prendre les mesures que demanaven els veïns ja que l'abeurador de la font havia estat ja degudament netejat.⁵²

El senyor Ignasi de Bassols no va quedar satisfet amb aquesta decisió, i el 19 de març de l'any 1881 va presentar a l'Ajuntament una nova sol·licitud conjuntament amb el senyor Ramon Muns. És en aquest cas que veiem que, en el fons, més que problemes d'higiene o manca d'utilitat, l'autèntica raó que va moure a alguns dels veïns més propers era la possibilitat de reformar aquell espai per tal manera que guanyessin terreny per a les seves cases. En aquest cas Ramon Muns proposava enderrocar la façana de la seva casa, del carrer dels Arcs número 7 amb façana a la plaça de Santa Anna, on hi ha les actuals oficines bancàries, per rectificar els límits dels terrenys de la seva propietat adequant-los a les noves traces oficials de la plaça. Per això demanava a l'Ajuntament que s'eliminés la font, l'abeurador i el dipòsit substituïnt-los per una o dues fonts de ferro forjat i amb galeria subterrània amb claus de pas.⁵³

A la sol·licitud de Ramon Muns s'hi van sumar Ignasi de Bassols i la seva dona, Joaquina Cabanes, propietaris del primer i segon pis de la casa número 5 del carrer dels Arcs amb façana al carrer de la Cucurulla, la casa Bassols que actualment forma part del Reial Cercle Artístic. Totes dues propietats *afecten el pilar-repartidor, la fuente publica y los abrevaderos que en tant concurrido punto desde antiguo existen afeando con su exterior anti-estético, sucio y repugnante, uno de los mejores sitios de esta Ciudad*. Ja l'any anterior el senyor Bassols havia fet una nova petició d'enderroc de la font i l'abeurador, però, veient ara la possibilitat d'actuar conjuntament amb el seu veí, va retirar l'antiga instància per tal de reforçar aquesta nova sol·licitud.

Tot i que finalment l'enginyer en cap de l'Ajuntament va presentar un informe que no acceptava l'enderroc del conjunt de la font i abeurador de Santa Anna, va introduir a la proposta de Ramon Muns i Ignasi Bassols dues solucions urbanístiques modificant les línies de propietats per tal que guanyessin una porció de terreny a la confluència del carrer dels Arcs i el carrer de

⁵⁰ AMA, Fomento, núm. 1441, document 2, fol. 4r. Any 1881-1882.

⁵¹ AMA, Obres públiques, secció 3^a, exp. 3034 3/1, document 1. Any 1864.

⁵² AMA, Obres públiques, secció 3^a, exp. 3034 3/1, document 2. Any 1864. L'any 1890 es torna a documentar la netejar la font i abeurador de Santa Anna. *Diari de Barcelona*, núm. 170, 19 de juny de 1890, p. 7522.

⁵³ AMA, Fomento, núm. 1441. Any 1881-1882. Document 1.

⁵⁴ AMA, Fomento, núm. 1441. Any 1881-1882. Document 5 i 8. Juny de 1881. Segons ens informa el *Diari de Barcelona*, a l'any 1867 ja s'havia presentat el projecte i pla de reforma de la plaça de Santa Anna i el portal de l'Àngel: *La [calle] dels Archs se ensancha hasta 8 metros y se regularizan los edificios adyacentes a la fuente de Santa Ana dándoles una ancha fachada frente a la plaza del mismo nombre, desapareciendo los recodos que forman la citada calle dels Archs y la de la Cucurulla. A esta se le da tambien 8 metros de anchura.* *Diari de Barcelona*, núm. 43, dimecres 13 de febrer de 1867, p. 1430.

⁵⁵ AMA, Fomento, núm. 1441, Any 1881-1882, document 2, fol. 4.

la Cucurulla a la plaça de Santa Anna. S'aconseguia, així, el traçat actual del qual se n'han conservat tots els plànols.⁵⁴

Aquest expedient és interessant per veure quina era la imatge que es tenia d'aquest espai, i és que quan avui observem la font l'hem d'imaginar sense la ceràmica que posteriorment la va decorar; *la colosal, vieja y fea fuente colocada al lado del abrevadero, és una de aquellas construcciones antiguas que ocupan mucho sitio y presentaban gran volumen para prestar relativamente poca utilidad.*⁵⁵ Situats a l'any 1881, els dos sol·licitants demanaven que aquest bloc massís i uniforme que tant molestava fos canviat per les fonts de ferro que estaven de moda en aquella època i que tindrien com a futur model el projecte de l'arquitecte Fontserè de les deu fonts-fanal del 1889, entre les quals la font de Canaletes.

De la decoració ceràmica de Josep Aragay (1918) fins als nostres dies

La font de Santa Anna va restar, sortosament, inalterada durant tot aquest temps fins que l'any 1917 l'Ajuntament va procedir a intervenir-hi. En aquelles dates en els cercles intel·lectuals de Barcelona es vivia l'ambient dels noucentistes, amb un projecte de país que encapçalaven Enric Prat de la Riba i la Mancomunitat de Catalunya.

En l'àmbit pròpiament artístic i urbanístic aquest moviment noucentista, teoritzat per personalitats com Eugeni d'Ors o Joaquim Folch i Torres, defensava la idea d'aconseguir un nou art nacional que es pogués palpar a tota la ciutat: aspiraven a la bellesa pública. Fruit d'aquesta voluntat naixerien projectes com el de la Casa Provincial de la Caritat, decorada per Francesc Canyelles, o la ceràmica dels Cellers Cooperatius de Pinell de Brai, obra de Xavier Nogués.

Aquest embelliment de la ciutat implicava la decoració de l'espai urbà amb l'ús de les arts aplicades, com ja havia fet el modernisme. Per això el 25 de juny del 1914 un grup d'artistes de l'escola de Francesc d'A. Galí, futurs professors de l'Escola Superior de Bells Oficis de la Mancomunitat, publicaria a «La Veu de Catalunya» el Manifest de El Gremi de les Arts Aplicades que defensava l'embelliment de la ciutat; calia dotar-la de belles pintures murals, de vidres bonics, de grans edificis i jardins amb totes aquelles coses on es manifesta la bellesa plàstica.

Aquesta política de bellesa pública va ser la que va moure el Consistori barceloní a decorar una font que, situada en un indret tant significatiu, havia estat criticada per la seva rudesia. El nou canvi d'imatge era important. La decisió es va prendre el 1917 i, veient que pel fet de ser una font pública aquesta decoració s'havia de fer amb ceràmica, no es va dubtar a encarre-

gar l'obra al pintor i ceramista Josep Aragay, deixeble de Francesc Galí i un dels teòrics del moviment noucentista.

Aragay acabava d'arribar el mes de gener d'aquell mateix any 1917 d'un viatge a Itàlia, que havia iniciat l'abril del 1916, becat pel propi Ajuntament per estudiar la pintura al fresc. Tot just abans de partir cap a Itàlia havia adquirit un gran prestigi a la ciutat com a decorador de ceràmica gràcies a les dues exposicions que havia celebrat el 1915 a les Galeries Laietanes conjuntament amb el reconegut ceramista sabadellenc Francesc Quer.⁵⁶ A més, tal i com va publicar l'any 1920 al seu llibre *El nacionalisme de l'art*, un dels objectius que tenia com a artista era poder col·laborar en la construcció d'un nou espai urbà, la construcció d'una Nova Florència: «la ciutat és la primera obra d'art que comença en el traçat dels carrers i places i acaba en l'embelliment de cada un dels seus edificis (...). La ciutat és la primera obra plàstica on col·laboren totes les arts, des de l'arquitectura fins al darrer ofici, per a fer-ne el monument de la raça. Però això no pot resultar així causalment sense una veritable vocació nacional nascuda d'aquesta necessitat real».⁵⁷

No hi havia cap dubte que l'artista havia de ser Josep Aragay; el regidor Jaume Bofill així ho confirmà. Per a Aragay, alhora, aquest projecte era tot un repte; era conscient que es tractava d'una obra molt significativa i que havia d'idear a consciència, ja que era la seva oportunitat per participar d'aquella la utopia noucentista.

El mes de juny d'aquell mateix any, la Comissió de Foment de l'Ajuntament va encarregar a l'artista un primer esbós de projecte de la decoració, malgrat que no va ser fins al 5 de desembre que el projecte definitiu va quedar aprovat per un total de 500 pessetes.⁵⁸ Un cop fets els estergits, part d'ells actualment conservats al Museu Municipal Josep Aragay de Breda, Aragay va sol·licitar la col·laboració del ceramista Francesc Quer, el mateix tàndem del 1915. La cocció de les rajoles i les hidres que coronen la font va ser feta als forns de la fàbrica Pujol i Bausis l'abril del 1918, i la nova decoració es va inaugurar a la mateixa primavera.⁵⁹ D'aquell moment en conservem les fotografies que es varen fer.⁶⁰

Aragay va voler plasmar a aquesta font l'aire mediterrani de La Ben Plantada. Tot i que manté algunes característiques pròximes a l'estil barroc que tant havia caracteritzat la seva obra anterior al viatge a Itàlia, la nova decoració mostra aquella voluntat que un dia mogué l'artista a creure en un art nacional per fer de Barcelona la nova Florència del segle xx. Va ser un pas més endavant d'aquell gran projecte de bellesa pública que els noucentistes van defensar.⁶¹

Però, malgrat que inicialment l'obra va ser ben acollida, ben aviat les imatges de les pàgines que presideixen cadascun dels plafons van ser vistes com a impúdiques i, entre les crítiques que va començar a rebre, va sorgir la deno-

⁵⁶ Alexandre CIRICI, «Josep Aragay. Energia, programa i evasió», *Serra d'Or*, volum 101, febrer del 1968, p. 63-67. Ricard BRÚ TURULL, «L'art de Josep Aragay. El seu ideari a l'Exposició d'Art Nou Català de Sabadell (1915)», *Quadern de les idees, les arts i les lletres*, núm. 148, desembre del 2004, p. 15-19.

⁵⁷ Josep ARAGAY, *El Nacionalisme de l'Art*, Barcelona, Publicacions de «La Revista», 1920, p. 31.

⁵⁸ Ricard BRÚ TURULL, Albert MERCADÉ CIUTAT, «Josep Aragay y la decoración cerámica de la fuente de Santa Anna de Barcelona», *Actas del IX Congreso Anual de la Asociación de Ceramología*, Esplugues de Llobregat, Octubre, 2004 [en premsa]. Documentació extreta de l'Arxiu del Museu Municipal Josep Aragay de Breda.

⁵⁹ AMEL (Arxiu Municipal d'Esplugues de Llobregat), Fons Pujol i Bausis, Clients, comptes corrents, 1917-1918, llibre 39, arx. 686, p. 196. AMEL, Fons Pujol i Bausis, Clients, comptes corrents, 1918-1921, llibre 40, arx. 687, p. 301

⁶⁰ Museu Municipal Josep Aragay de Breda.

⁶¹ Per a l'anàlisi artística i d'estil vegeu: BRÚ, MERCADÉ, «Josep Aragay...», 2004.

⁶² *Diari de Barcelona*, 3 de maig del 1961 i 8 de juny del 1966.

minació de «font de les dides». Amb això, a finals dels anys 20 algunes veus, com la de Feliu Elias, van començar a demanar el desmantellament dels plafons. El punt més crític va ser el juny de l'any 1966, quan va aparèixer al *Diari de Barcelona* la notícia que, arran de les obres que es practicarien als terrenys del Reial Cercle Artístic, *lo que va a desaparecer será, además de la casa mencionada, la fuente de Santa Ana*. Es repetia, un cop més, la situació de l'any 1881. El cert és que, tot i una puntual intervenció de 1949, ja amb anterioritat a aquesta notícia hi havia hagut moltes crítiques per l'estat de deixadesa en què es trobaven els plafons d'Aragay, coberts tots ells d'anuncis publicitaris.⁶² I, si bé la situació va millorar substancialment a la dècada del 1980 i 1990, no va ser fins al 7 de maig de 2002 que se signà el protocol de rehabilitació de la font que intentaria retornar-la al seu estat original. Fou fruit del conveni de col·laboració establert entre l'Institut Municipal de Paisatge Urbà i la Qualitat de Vida, l'Ajuntament de Breda, el Museu Municipal Josep Aragay de Breda, el Reial Cercle Artístic de Barcelona i l'empresa de ceràmiques Graupera S.A.

La intervenció de l'any 2002 va incloure la substitució de les hidres, que estaven en molt mal estat, per uns nous facsímils de ceràmica vidriada que l'empresa Graupera S.A. realitzà a partir d'un motlle extret de l'exemplar original conservat al Museu Municipal Josep Aragay de Breda. A més de la neteja i consolidació dels paraments, es va restaurar la pica i es van reproduir els mascarons amb el mateix criteri que s'havia fet amb la recent restauració de la font de Sant Just. Igualment es preconsolidaren els marges de les llacunes dels plafons ceràmics per evitar les pèrdues d'esmalts per procedir, posteriorment, a la reintegració formal de les peces on hi manqués l'esmalt mitjançant l'aplicació d'estucs que permetrien millorar la lectura de l'obra. Finalment es van renovar les canonades i desguassos i es van instal·lar de nou els brocs, ara situats entre els mascarons.

Ricard Brú Turull

RESUMEN

Con este estudio queremos sintetizar todas las noticias, tanto aquellas publicadas como otras inéditas, referentes a la fuente de Santa Anna, elemento de gran valor significativo dentro del paisaje urbano de Barcelona. Un discurso que permita entender la historia y evolución artística y constructiva que vivió esta fuente desde la Edad Media hasta el *Noucentisme*.

Paraules clau: fonts, aigua, portal de l'Àngel, Aragay, Noucentisme.

ABSTRACT

The purpose of this study is to combine all available information on the fountain of Santa Anna. This research included both published and unpublished documents about this significant element of Barcelona's metropolitan scenery. It is presented in a way which aids understanding of the fountain's history and how its construction developed artistically from the Middle Ages until the period of *Noucentisme*.

Keywords: fountains, water, portal de l'Àngel, Aragay, Noucentism.